

MAŁGORZATA CYWIŃSKA (red.), *Być nauczycielem. Kompetencje współczesnego nauczyciela*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu, Poznań 2013, ss. 192

Każda książka po jej wnikliwym przeczytaniu budzi w czytelniku refleksje, prowadzące do ogólnej oceny uświadomienia sobie wartości, jakie wnosi w kategoriach szerszych, ogólnospołecznych, jak i indywidualnych wobec samego siebie. Warto więc odnotować kolejną, o nauczycielu, która ukazała się na rynku edukacyjnym.

Nasuwa się więc w pierwszym rzędzie ocena, że jest to książka zawierająca treści ujęte nowocześnie, wyważone, bez głośliwych ocen, rzeczowa, bez zbytniego rozpowszechnionego obecnie, często jednostronnego, krytykanctwa. Książka, która pomoże głębiej zrozumieć pracę nauczyciela jako centralnego ogniwa w procesie realizacji nowych idei, założeń, celów, wszelkich niezbędnych zmian we wprowadzaniu i wzbogacaniu koncepcji edukacyjnych. Nauczyciela nie tylko jako przedstawiciela zawodu, lecz również jako osoby uwikłanej w trudne zjawiska aktualnej

rzeczywistości, w złożone procesy przemian i rozwoju społecznego. Jest to także książka o szerokim spektrum wiedzy, przydatna różnym kręgom osób włączonych w procesy kształcenia dzieci i młodzieży.

Jej treści, tak w tytule jak i we wszystkich składowych artykułach (publikacja stanowi pracę zbiorową), są więc skupione na nauczycielu, w tym konsekwentnie na jego kompetencjach ważnych z punktu widzenia organizacji warunków rozwoju dziecka w świetle wymogów współczesności.

Wyodrębniając kręgi odbiorców książki, zwróćmy uwagę na jej zróżnicowane walory, świadczące o wielopłaszczyznowych wartościach.

1. *Nauczyciele pracujący*, którzy już funkcjonują w zawodzie, w pełnym procesie zmian reformatorskich, w których zachodzi potrzeba dokonywania na bieżąco, na „gorąco”, autoanalizy dotychczasowych sposobów pracy pedagogicznej, rozprowadzania jakby w „biegu” zmian, w tym także, a może głównie, zmian w ich własnej nauczycielskiej mentalności. Publikacja pomoże pogłębić samoświadomość nauczycieli i aktywizować ich do wnikania w siebie. Badania postaw nauczycieli wobec aktualnych zmian, ich świadomości i dążeń do zmiany swej mentalności zawodowej wykazują niski odsetek – około 18% [badania moje – M.J.] przejawiających tendencję ku temu. Pozostali doszukiwali się źródeł zmian, a bardziej utrudnień w czynnikach zewnętrznych. Jest to więc problem niezmiernie aktualny oraz istotny w osobowości i funkcjonowaniu nauczycieli. Książka może być w tych procesach niezmiernie przydatna.

2. *Kandydaci do zawodu nauczycielskiego*. Studenci, uczący się zawodu mają tu możliwość zapoznania się, w pogłębionym ujęciu, z jego kompetencjami w ogólnych formach istniejących w teoretycznych opracowaniach, jak i szczegółowych, odniesionych do różnych zakresów rozwoju. Książka dla tej kategorii czytelników stanowi więc z jednej strony niemal pełne kompendium wiedzy o niezbędnych kompetencjach współczesnego nauczyciela, może być głównym podręcznikiem w tym zakresie, z drugiej może także stanowić podstawę autoanalizy swych osobowości i nabywania umiejętności w toku studiów pod kątem pracy nad sobą w kategoriach poczucia odpowiedzialności za rozwój powierzonych im dzieci.

3. *Rodzice*. Ich udział i współodpowiedzialność za rozwój, kształcenie, wychowanie wzrasta we współczesnym życiu społecznym. Posiadają oni pełne prawo współuczestniczenia i współdecydowania, prawo udziału w dyskusjach na temat założeń i celów edukacji, a także w niektórych przypadkach organizacyjnych. Jeżeli relacje rodzic – nauczyciel mają przyjmować cechy partnerstwa, to niewątpliwie rodzice muszą mieć określoną wiedzę na tematy współczesnych wymogów, założeń wychowania, muszą rozumieć złożoność pracy nauczyciela, zawodu nauczycielskiego, uświadamiać sobie ciągły proces poszerzania zadań nauczycieli, włączania do nich nowych obszarów działania. Książka ta wnosi na ten temat wiele przydatnych informacji rzeczowo, spokojnie, z podkreśleniem wielorakich uwarunkowań. Jest to więc książka także dla rodziców. Sięgną po nią zwłaszcza ci, którzy mają

aspiracje do świadomej realizacji swoich partnerskich uprawnień w zakresie edukacji.

4. *Przedstawiciele różnych szczebli administracji państwowej i samorządowej* uczestniczący w procesach decyzyjnych w kwestiach edukacji. Książka wnosi bogate informacje, które niewątpliwie posłużą do podejmowania bardziej racjonalnych, pogłębionych i uzasadnionych decyzji ze zrozumieniem aktualnych, trudnych, złożonych sytuacji edukacyjnych, powstałych w wyniku szerszych zmian i kierunków rozwoju społecznego w skali regionu, kraju, świata. Zrozumienie tych procesów, zwłaszcza zmian wynikających z ich szerszego zasięgu, umożliwia przewidywanie kierunków rozwoju i stopniowe ich perspektywiczne rozwiązywanie. Wprawdzie tytuł książki skupia się na osobowości nauczyciela, to jednak jest on osobą stanowiącą jakby soczewkę ogniskującą różne zjawiska edukacyjne w związkach i zależnościach z szerszym światem, i dzieckiem jako jednostką. Te właśnie treści są niezbędne osobom decyzyjnym, których postanowienia często warunkują procesy praktyczne.

Wartości recenzowanej książki można ukazać także (prócz szerokiego zasięgu odbiorców) ze względu na walory treściowe. Zważywszy, że recenzowana publikacja stanowi pracę zbiorową, w której wypowiedzi się dziewięciu autorów, to jej cechą jest możliwość przedstawienia różnych poglądów, tez, czasem nawet sprzecznych. Jeśli pod tym kątem przeanalizować układ treści, to wyraźnie zaznacza się konsekwentna koncentracja na głównym problemie wyartykułowanym w podtytule książki, to znaczy „Kompetencje współczesnego nauczyciela”. Wszystkie artykuły zawarte w tomie skupione są konsekwentnie na tej problematyce, aczkolwiek z różnym odniesieniem do szczegółowych obszarów pracy nauczyciela. W każdym z nich znajduje się nawiązanie do kompetencji ogólnych, z przyjęciem ich klasyfikacji według różnych autorów. Czytelnik ma więc możliwość zapoznania się, w jednej książce, z różnorodnością klasyfikacji, w zależności od przyjętych kryteriów. Może więc uzyskać szeroką wiedzę na temat współcześnie ujętych nauczycielskich kompetencji, które w tej książce stanowią niemal pełne kompendium wiedzy na ten temat. Kompetencje nauczycieli ukazane są na płaszczyźnie *continuum* procesu ciągłości i zmiany, typowej dla przemian społecznych, w którym przejawiają się nowe problemy ważne dla ich zmienności.

Na podłożu charakterystyki kompetencji bardziej ogólnych, każdy Autor artykułów zawartych w tomie podejmuje wybrany, węższy zakres pracy nauczyciela, wskazując także na określone kompetencje, w węższym i bardziej konkretnym ujęciu w odniesieniu do wybranego obszaru działania nauczycielskiego. W rezultacie, czytelnik może utworzyć listę ogólnych i szczegółowych kompetencji warunkujących skuteczność działania pedagogicznego.

Zaznaczyłam już wyżej, że w swej strukturze publikacja należy do prac zbiorowych, to jej zawartość, konsekwentne uwzględnianie założeń ogólnych w opracowaniach cząstkowych przybiera cechy opracowania monograficznego, bowiem treści poszczególnych tekstów wzajemnie przenikają się, stanowią problemową całość

o współczesnych zadaniach nauczycieli i ich kompetencjach warunkujących wykonanie. Zawarte w nich aspekty krytyczne odniesione do edukacji tradycyjnej (behawioralnej) ujęte są racjonalnie, tylko w celu przeciwstawienia przestarzałego temu co nowe.

Prace zbiorowe cechują się między innymi tym, że niektóre teksty cząstkowe jakby „giną” w odbiorze, nie do wszystkich docierają odbiorcy. Stąd, wydaje mi się słuszne, by wnieść w niniejszej recenzji ich wykaz.

Doskonale wprowadzenie do problemu książki stanowi przedmowa, autorstwa Kazimierza Denka, w której ukazane są aktualne dyskursy o nauczycielu, z podkreśleniem potrzeby wiedzy jako siły sprawczej i związane z nią cechy współczesnej cywilizacji. Autor postuluje oparcie zmiany w edukacji i nauce na rzetelnych faktach, nie zaś na relatywistycznych współczesnych obrazach kreowanych przez postmodernizm. Postuluje odejście od instrumentalnego ujęcia kompetencji na rzecz wyzwalającego wychowania osobowego.

Poszczególne teksty cząstkowe w strukturze publikacji uporządkowane są w trzy obszary tematyczne: a) kompetencje nauczycieli w perspektywie przeobrażeń współczesnego świata, b) w kształtowaniu samopoczucia uczniów w szkole i c) w kontekście specjalistycznych obszarów edukacyjnych. Kolejno:

1. *Efektywność nauczyciela w dobie współczesnej* – Małgorzata Cywińska;
2. *Nauczyciel w transformacjach cywilizacyjnych* – Ewa Kiełb-Starczewska;
3. *Nauczyciel wobec problemów współczesności: nauczać czy wychowywać* – Hubert Tomkowiak;
4. *Nauczyciel w procesie komunikowania się z uczniami w dzisiejszej edukacji* – Janina Minkiewicz-Najtkowska;
5. *Nauczyciel na drodze budowania konstruktywistycznej kultury dydaktycznej i klimatu pracy* – Renata Michalak;
6. *Rola nauczyciela w rozwijaniu kreatywności ucznia* – Justyna Jakubowska-Baranek;
7. *Nauczyciel a konstruktywne rozwiązywanie konfliktów przez dzieci* – Małgorzata Cywińska;
8. *Nauczyciel w kształceniu dzieci niesłyszących i słabosłyszących* – Julia Kisielewska-Meller;
9. *Nauczyciel a ergonomia pracy głosem w polskiej rzeczywistości oświatowej* – Katarzyna Sadowska.

Ważną cechą uwzględnianą w wymienionych tekstach jest interpretowanie pracy nauczyciela, jego osobowości we wzajemnych relacjach z uczniami na zasadzie zwracania uwagi, analizowania i uwzględniania relacji zwrotnych w kontekście nauczyciel – uczeń, co wskazuje na pracę nauczyciela w porozumieniu z uczniami. Treści wszystkich artykułów w komentowaniu podstaw, źródeł opisywanych koncepcji pracy nauczyciela sięgają do interpretacji ujmowania jej w kontekście spotkania na zasadzie „ja” i „ty”.

Układ treści książki, poszczególnych tekstów, polegający na wyjaśnianiu teoretycznym zjawisk i odnoszeniu ich do poziomu realizacyjnego w pracy nauczyciela umożliwi ukształtowanie sobie (przez czytelnika, nauczyciela) ważnych, aktualnych koncepcji kształcenia wypierających podejścia przestarzałe, budowanych w kontekście założeń pedagogiki humanistycznej. Można tu wyodrębnić koncepcje, co czynię, z zaznaczeniem dominacji w określonych artykułach:

- a) koncepcja nauczania poszukującego (M. Cywińska);
- b) koncepcja komunikatywności w procesie kształcenia (J. Minkiewicz-Najdowska);
- c) koncepcja budowania klimatu wzmacniającego aktywność edukacyjną (R. Michalak);
- d) koncepcja rozwijania kreatywności nauczycieli i uczniów (w tekście J. Jakubowska-Baranek);
- e) koncepcja konstruktywnego rozwiązywania konfliktów dziecięcych (M. Cywińska);
- f) uwzględnianie mediów jako czynnika wspierającego pracę pedagogiczną nauczyciela (E. Kielb-Starczewska).

W zakończeniu recenzji wskazuję jeszcze na dwie kwestie zaakcentowane w określonych artykułach, wniesione do problematyki nowoczesności w kształceniu, lecz w dalszym ciągu nie w pełni wdrażane do praktyki w procesie kształcenia, a w dalszym ciągu noszące cechy dylematów, w których nauczyciel stawiany jest wobec konieczności dokonywania wyborów.

Pierwszą jest problem – „uczyć czy wychowywać”. Autor – Hubert Tomkowiak wysuwa go w tytule, ujmując alternatywnie. W interpretacji jednak podkreśla, że współcześnie nie jest to kwestia wyboru, lecz rozkładania akcentów na jeden i (lub) drugi proces. Stanowisko to wyzwala wątpliwości i pobudza do dalszych dyskusji, koniecznych do podjęcia w myśleniu nauczycieli. Poza tym, przeczy zasadom integracji procesów nauczania i wychowania, według których stanowią one wzajemnie przenikający się, zwarty tok działania pedagogicznego. Rodzi się więc pytanie: czy obecnie trzeba jeszcze tak przez przeciwstawianie ukazywać ten problem? Czy raczej skupić się na badaniach i poszukiwaniu możliwości realizacji w teorii i praktyce w kontekście związków między nimi? Być może, poszukiwanie koncepcji pozytywnych byłoby dla nauczycieli bardziej budujące i stymulujące do odpowiedniego działania.

Drugą kwestią, na którą chciałam także zwrócić uwagę, silniej zaznaczyć, również uwzględnianą w teoretycznych założeniach, lecz w praktyce szkolnej nie w pełni realizowaną, jest kwestia, którą uwzględniają w swoich tekstach E. Kielb-Starczewska i J. Jakubowska. Problem ten, stanowiący także jedno z założeń integracji kształcenia, dotyczy podejmowania i tworzenia przez nauczyciela takich zadań i sytuacji umożliwiających uczniom zdobywanie pogłębionego zrozumienia życia i zjawisk społecznych przez ujmowanie treści w ciągach czasowych jednocześnie, to

znaczy w czasie przeszłym (dominacja pamięci), teraźniejszym – aktualne doświadczenia, zdarzenia, ich modyfikowanie nowymi doznaniem i w czasie przyszłym – przewidywanie, tworzenie dalszych wizji rozwoju (czegoś), tworzenie perspektywy, w tym także własnego życia. Współcześnie ma jeszcze bowiem miejsce zbyt skupianie się nauczycieli na teraźniejszości (o czym piszą autorzy). Idea integracji w teoretycznych założeniach rozwiązuje ten problem, lecz w obecnej praktyce realizowany jest fragmentarycznie lub w ogóle. Akcentuję go, by wskazać czytelnikom na potrzebę uzyskania szerszych, szczegółowych, praktycznych kompetencji w tym względzie.

Mam nadzieję, że skrótowo przedstawiona informacja o zawartości i formie treści książki oddaje jej walory, wskazuje na daleko idącą istotę pracy nauczyciela, posłuży czytelnikowi nie tylko do poszerzenia i uporządkowania wiedzy o działaniu pedagogicznym w szerokim kontekście życia społecznego, lecz również do refleksji o sobie, wyzwalaniu autoanalizy i samoświadomości w kierunkach rozwoju swych osobowości.